

**ARABLAR FATHIDAN SO'NG MOVAROUNNAHRDA ZARB
ETILGAN MUSULMON TANGALARI BORASIDA**

Termiz davlat universiteti

Mengto'rayev Islom Qahhor o'g'li

Annatsiya. *Maqolada Arablar Movarounnahrni fath qilishganidan so'ng bu hududlarda ilk zarb etilgan arabiy musulmon tangalari haqida ma'lumot beradi. Jumladan Movarounnahrda zarb etilgan musulmon tangalarining tarkibi, turi, soni zarb etilish davri, sharoiti, usullari iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayotga ta'siri haqida atroflicha yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *Arablar, Movarounnahr, tangalar turlari, soni va ko'rinishi, iqtisodiy ijtimoiy hayot, Turkiston, arab yozuvi, Termiz, zarbxonalar, Ummaviylar, Abbosiylar Vizantiya Sosoniylar*

Annotation. *The article provides information about the first Arab Muslim coins minted in these regions after the Arabs conquered Movarounnahr. Including the composition, type, number of Muslim coins minted in Movarounnahr, the period of minting, conditions, and methods affecting economic, political and cultural life. The secret is covered in detail.*

Key words: *Arabs, Movarounnahr, types, number and appearance of coins, economic and social life, Turkestan, Arabic writing, Termiz, mints, Umayyads, Abbasids Byzantium Sassanids*

Kirish. Musulmon tangalari Movarounnahrning tarixiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi. Ular Movarounnahrning arablar bilan hamda boshqa mintaq va davlatlar bilan aloqalarini namoyon etgan. Ular Movarounnahrning Islom diniga kirishi va uning madaniyatiga ta'sir ko'rsatishi bilan bir qatorda Movarounnahrning numizmatik merosini ham boyitdi. Ularning Movarounnahrda hozirgi kunda ko'plab yodgorliklari saqlanib kelingan va ular

Movarounnahrning numizmatik tarixini o'rganishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Ushbu maqolada Movarounnahrda arablar fathidan so'ng zarb etilgan musulmon tangalarining tarkibi, turi, soni, zarb etilish davri, sharoitlari, usullari, iqtisodiy, siyosiy va madaniy ahamiyati va Movarounnahr tarixida qoldirgan izlari haqida ma'lumot beriladi. Maqolaning maqsadi musulmon tangalarining zarb etilishining Movarounnahr tarixida qanday ahamiyatga ega bo'lganligini o'rganishdir. Maqolaning asosiy savollari quyidagilar: Musulmon tangalarining zarb etilishi qachon boshlangan va qachon yakunlangan? Musulmon tangalarining zarb etilishi qaysi mintaqa va shaharlarda bo'lib o'tgan? Musulmon tangalarining zarb etilishi qanday usullar bilan amalga oshirilgan? Musulmon tangalarining iqtisodiy, siyosiy va madaniy ahamiyati qanday bo'lgan? Musulmon tangalarining Movarounnahr tarixida qoldirgan izlari nima bo'lgan?

VII asrdan boshlangan arablar istilosi Turkistonni ham o'z domiga tortdi, va bu fath Movarounnahr tarixida juda muhim voqea hisoblanadi. Bu voqea orqali bu mintaqa Islom diniga kirib, musulmon dunyosining a'zosi bo'ldi. Arablar fathi bilan birga Movarounnahrda yangi iqtisodiy, siyosiy va madaniy jarayonlar boshlandi. Ushbu jarayonlarning biri ham musulmon tangalarining zarb etilishi edi. Bu ijtimoiy hayotning xamma sohalariga ta'sir ko'rsatish bilan bir qatorda tangasozlik sohasida ham muhim bosqich bo'ldi. Arablar xalifaligi barpo qilingan dastlabki yillarda Vizantiya va Sosoniylar davrida zarb qilingan tangalar savdo muomalasida ishlatilgan. Shundan so'ng xalifalik o'sha davr tangalarini chiqarishni davom ettirgan. Lekin tangalardagi Vizantiya imperatori yoki Sosoniylar hukmdorining tasviri arab yozuvi bilan zarb qilingan. To'rt sahix xalifalar hukmdorligidan so'ng xalifalik tepasiga kelgan Ummaviylar sulolasi vakili Abdumalik Ummaviy VII asrning so'ngida pul isloxoti o'tkazib, musulmon tangasini zarb qilishga asos soldi. Shundan e'tiboran tangalar sof epigrafik, ya'ni ularda faqat yozuvlar joylashtiriladigan bo'ldi. Asta-sekin yozuvlar bir tartibda yozila boshlandi. Tanganing old tomoniga "La ilaha illalloh", orqa tomoniga esa "Muhammad Allohning rosuli" degan yozuvlar bitilgan. Aylanma yozuvlar ko'proq suralardan iborat bo'lgan. Shunisi muhimki tanganing old tomonida tanganing

nomi, zarbxona nomi xijriy xisob bo'yicha tanganing zarb etilgan yili keltirilgan.

Musulmon tangalarining zarb etilishi VII asrning oxiridan boshlab VIII asrning oxirigacha davom etdi. Bu davrda Movarounnahrda arablar tomonidan bir nechta zarbxonalar tashkil etildi. Zarbxonalar asosan katta shaharlarda joylashgan edi, masalan Samarqand, Bukhoro, Termiz, Balkh va boshqalar. Zarbxonalar arablar va mahalliy xalqlar tomonidan boshqarilgan. Zarbxonalar xalifaning nomi va uning buyrug'i bilan zarb etishga ruxsat berilgan edi.

Musulmon tangalarining zarb etilishi Ummaviylar va Abbosiylar davrlarida turli xil usullar bilan amalga oshirildi.

Abbosiylar davrida (VIII-IX asrlar) Movarounnahrda musulmon tangalari zarb etilishi davom etdi. Shuningdek, ushbu davrda Movarounnahrda ba'zi mintaqaviy hukmdorlar o'zlarining nomlari va unvonlari bilan ham tangalar zarb ettirganlar.

Abbosiylar davrida (750-821) arablar pul islohotini o'tkazib musulmon tangasini zarb qilishni boshladilar. Ular tangalarning old tomoniga xalifaning nomini, orqa tomoniga esa "Alloh yagona" degan yozuvni bitganlar. Aylanma yozuvlar ko'proq hadislardan iborat edi.¹

Musulmon tangalarining turi Movarounnahrda zarb etilgan tangalarning shakli va o'lchamini ifodalaydi. Musulmon tangalarining turi ham har bir davrda o'zgarib turgan. Arablar fathi davrida (VII-VIII asrlar) Movarounnahrda Vizantiya va Sosoniylar davrida zarb etilgan tangalar ishlatilgan yoki ularni eritib yangi tangalarga aylantirilgan. Ular turli shakl va o'lchamda edi, masalan doira, to'rtburchak, uchburchak yoki beshburchak. Ummaviylar sulolasi xalifaligi davrida asosan doira shaklida edi, lekin ba'zi hollarda to'rtburchak yoki uchburchak ham bo'lgan.

Ummaviylar davrida (661-750) Movarounnahrda zarb etilgan musulmon tangalarning misoliga Samarqandda zarb etilgan kumush tangalar kiradi. Ular doira shaklida edi va ularning har bir tomonida arab yozuvi bilan xalifaning nomi, uning buyrug'i, zarb etilgan shahar va hijriy yili yozilgan edi. Ularning diametri 25-28 mm

¹ V.N. Nastich, "

va vazni 2.5-3.5 g bo'lgan edi. Ularning sifati va miqdori har bir hukmdorlik davrida o'zgarib turdi. Ular Movarounnahrning iqtisodiyoti va siyosati uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan.²

Abbosiylar davrida (750-821) Movarounnahrda zarb etilgan musulmon tangalarning misoliga Termizda zarb etilgan mis tangalar kiradi. Ular doira shaklida edi va ularning har bir tomonida arab yozuvi bilan xalifaning nomi, uning buyrug'i, zarb etilgan shahar va hijriy yili yozilgan edi. Ularning diametri 18-20 mm va vazni 1-2 g bo'lgan edi. Ularning sifati va miqdori har bir hukmdorlik davrida o'zgarib turdi. Ular Movarounnahrning iqtisodiyoti va siyosati uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan edi.³

Musulmon tangalarining iqtisodiy, siyosiy va madaniy ahamiyati katta bo'lgan. Ular Movarounnahrda birinchi marta yagona pul tizimini yaratdilar va mintaqada ichida va tashqarida savdo aloqalarini rivojlantirdilar. Ular arablar bilan hamda Hindiston, Xitoy, Afrika va Evropa bilan savdo qildilar. Ular oziq-ovqat, paxta, ipak, metall, qog'oz va boshqa mahsulotlarni sotib olish va sotish uchun tangalarni ishlatganlar. Ular tangalarni o'z mintaqada xususiyatlariga moslashtirdilar va ularning sifati va miqdori har bir davrda o'zgarib turdi.

Ular Movarounnahrda Islom dinining tarqalishida va uning madaniyatida katta ta'sirini ko'rsatganlar. Ular Islom dinining asosiy g'oyalari va suralari bilan tangalar zarb etganlar. Shuningdek arab yozuvi bilan zarb etilishi bilan bir qatorda arab yozuvi Movarounnahrda ilm-fan, adabiyot va san'atning rivojlanishida muhim rol o'ynadi. Ular mahalliy xalqlarning madaniy merosi va an'alarini ham saqlab qolganlar.

Ushbu davrda Movarounnahrda arab yozuvi va Islom simvoli yanada rivojlandi. Ular Movarounnahrning madaniyati uchun muhim bo'lgan edi, chunki ular mintaqada ahliga Islom dinini mustahkamlashga yordam berdilar. Ular hamda

² Nastich V.N., "Early Islamic Copper Coinage of Transoxiana. A Generic Survey Focused on Newly Discovered Coin Types", in: Proceedings of the Third Simone Assemani Symposium on Islamic Coins (Rome, 2012), 125-140.

³ Ibid., 136-137.

arablar bilan hamda boshqa mintaqa va davlatlar bilan madaniy aloqalar o'rnatish uchun ishlatildilar.

Musulmon tangalarining Movarounnahr tarixida qoldirgan izlari Movarounnahrda arablar fathidan so'ng zarb etilgan tangalarning mintaqa tarixiy merosi va numismatik tariyxiga qanday ta'sir ko'rsatganligini ifodalaydi. Musulmon tangalarining Movarounnahr tarixida qoldirgan izlari har bir davrda o'zgarib turdi.

Musulmon tangalarining Movarounnahr tarixida katta izlar qoldirganligi shubhasiz. Ular Movarounnahrning tarixiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanishiga katta hissa qo'shganlar. Ular Movarounnahrning arablar bilan hamda boshqa mintaqa va davlatlar bilan aloqalarini namoyon etganlar. Ular Movarounnahrning Islom diniga kirishini va uning madaniyatiga ta'sirini ko'rsatganlar. Ular Movarounnahrning numizmatik merosini boyitdilar.

Musulmon tangalarining Movarounnahrda hozirgi kunda ko'plab yodgorliklari saqlanib kelingan. Ular Movarounnahrning turli hudud va shaharlarida topilgan. Ular Movarounnahrning muzeylarida, kolleksiyalarda yoki xususiy egalarida saqlanib kelingan. Ular Movarounnahrning numismatik tarixini o'rganishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa. Ushbu maqolada Movarounnahrda arablar fathidan so'ng zarb etilgan musulmon tangalarining tarkibi, turi, soni, zarb etilish davri, sharoitlari, usullari, iqtisodiy, siyosiy va madaniy ahamiyati va Movarounnahr tarixida qoldirgan izlari haqida ma'lumot berildi. Maqolada ko'rsatilganidek, musulmon tangalarining zarb etilishi Movarounnahrning tarixiy rivojlanishida muhim bosqich bo'lib hisoblanadi. Ular Movarounnahrning arablar bilan hamda boshqa mintaqa va davlatlar bilan aloqalarini namoyon etadi. Ular Movarounnahrda hozirgi kunda ko'plab yodgorliklari saqlanib kelingan va ular Movarounnahrning numizmatik tarixini o'rganishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ismailov A.Kh., "Arab fathidan keyin Movarounnahrda zarb etilgan musulmon tangalari", O'zbekiston tarixi jurnali, 2019/4, 25-31.
2. Nastich V.N., "Early Islamic Copper Coinage of Transoxiana. A Generic Survey Focused on Newly Discovered Coin Types", in: Proceedings of the Third Simone Assemani Symposium on Islamic Coins (Rome, 2012), 125-140.
3. Tolstov S.P., Drevnij Xorezm (Moscow, 1948).
4. Wikipedia, "Muslim conquest of Transoxiana",
https://en.wikipedia.org/wiki/Muslim_conquest_of_Transoxiana (accessed on 30 October 2021).